

**BO'LG'USI O'QITUVCHILAR MEDIA
TA'LIMDAN FOYDALANISH UCHUN
TANQIDIY FIKRLASHLARINI
TAKOMILLASHTIRISH**

Xalillayeva Go'zaloy Mo'minjon qizi
*Urganch RANCH texnologiya universiteti "Pedagogika va
aniq fanlar" kafedrasida o'qituvchisi*

**УЛУЧШЕНИЕ КРИТИЧЕСКОГО
МЫШЛЕНИЯ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ДЛЯ
ИСПОЛЬЗОВАНИЯ МЕДИАОБРАЗОВАНИЯ**

Халиллаева Гузалой Муминжон кызы
Урганч РАНЧ технологиии университета
Преподаватель кафедры «Педагогика и точные науки»

**IMPROVING CRITICAL THINKING FOR
FUTURE TEACHERS TO USE MEDIA
EDUCATION**

Khalillaeva Guzaloy Muminjon kizi
Urganch RANCH University Technologies
Lecturer at the Department of Pedagogy and Exact Sciences

<https://orcid.org/0009-0008-6844-5360>

xalillayevagozaloy@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada bo'lajak mutaxassislarini media ta'limdan foydalanish uchun tanqidiy fikrlashlarini takomillashtirishga qaratilgan. Bo'lg'usi o'qituvchilarga ommaviy axborot vositalari ma'lumotlarini to'g'ri idrok etish, tanqidiy tahlil qilish va baholashni o'rgatish va undan tashqari tadqiqotda ommaviy axborot vositalarining insonga ta'siri va yosh avlod tarbiyasida ommaviy kommunikatsiyalarning ro'lini aniqlash muhim ahamiyatga ega ekanligi ta'kidlab o'tilgan.

Kalit so'zlar: mediasavodxonlik, media ta'lim, ommaviy axborot vositalari, faoliyat, tanqidiy fikrlash.

Аннотация: Данная статья направлена на развитие критического мышления будущих специалистов для использования медиаобразования. Научить будущих учителей правильно воспринимать, критически анализировать и оценивать медиаинформацию, а также исследовать влияние средств массовой информации на человека и роль массовой коммуникации в воспитании подрастающего поколения.

Ключевые слова: медиаграмотность, медиаобразование, средства массовой информации, активность, критическое мышление.

Annotation: This article aims to improve the critical thinking of future specialists for using media education. To teach future teachers to correctly perceive, critically analyze and evaluate media information, as well as to research the impact of mass media on people and the role of mass communication in the education of the younger generation. It is emphasized that identification is important.

Key words: media literacy, media education, mass media, activity, critical thinking.

KIRISH. Jamiyatning kelajakdagi taraqqiyoti va holati zamonaviy yoshlar qo‘lida. Shu munosabat bilan o‘quvchilarning kelajakda demokratik jamiyatning to‘laqonli fuqarosi bo‘lib yetishishlariga imkon beradigan mustaqil fikr yuritish va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish zarur. Media turli sohalarida keng qo‘llaniladi va shaxsning shaxsiyatiga ham, ijtimoiy jamoalarga ham katta ta’sir ko‘rsatadi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, talabalar turli xil ommaviy axborot vositalari bilan eng ko‘p aloqada bo‘lishadi.

Ommaviy axborot vositalarining odamlarga ta’siri tobora professional xarakterga ega bo‘lmoqda. Ommaviy axborot vositalari orqali uzatiladigan ma’lumotlar ong sanoati deb ataladigan mahsulot bo‘lib, uning faoliyati axborot iste’molchisining ongini siyosiy, iqtisodiy yoki boshqa maqsadlarda manipulyatsiya qilishga qaratilgan.

Bugungi kunda bo‘lg‘usi o‘qituvchilarga ommaviy axborot vositalari ma’lumotlarini to‘g‘ri idrok etish, tanqidiy tahlil qilish va baholashni o‘rgatish ayniqsa muhim ko‘rinadi. Axborotni turli shakllarda idrok etishga tayyor bo‘lmagan talaba uni to‘liq idrok eta olmaydi, tushuna olmaydi va tahlil qila olmaydi, o‘z pozitsiyasini ishonchli ifoda eta olmaydi, ommaviy axborot vositalarining manipulyatsiya ta’siriga qarshi tura olmaydi.

Zamonaviy pedagogikaning yo‘nalishi bo‘lgan media-ta’lim talabalarda u yoki bu ma’lumotlarga nisbatan tanqidiy va mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirish, talabalarni media kanallari orqali uzatiladigan xabarlarni taqqoslash va baholashga undashga qaratilgan bo‘lib, bu maxsus yuqori darajada amalga oshirilishi kerak.

Yoshlar to‘g‘ri javob izlab, odatda kattalar foydalanadigan manbalarga murojaat qilishadi. Bunday manbalarga real, xilma-xil va murakkab insoniy munosabatlar, ilmiy va ommabop adabiyotlar, badiiy va publitsistik adabiyotlar, badiiy asarlar, shuningdek, ommaviy axborot vositalari (matbaa, televideniya va boshqalar) kiradi. Yoshlarni yaxshilik va yomonlik, adolat va qonunsizlik, odob va vijdotsizlik va boshqa ko‘plab axloqiy muammolar tashvishga solmoqda.

Oliy ta’lim dargohiga qadam qo‘ygan o‘g‘il-qizlarning ko‘pchiligi amalda axloqiy jihatdan shakllangan, yetuk va barqaror axloqiy fazilatlariga ega. Shunday bo‘lsa ham yoshlarning hozirgi avlodi

hayotga nisbatan hushyor, oqilona amaliy nuqtai nazarga ega bo‘lib shakllanishi zarur.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA. Talabalarda dunyoqarashning shakllanish, ya’ni shaxsning ijtimoiy, siyosiy, diniy, madaniy, iqtisodiy va boshqa pozitsiyalarini shakllantirish zarur.

Faoliyat – kishilarning tashqi olamga faol munosabati shakli, insonning o‘zini o‘zi maqsadga muvofiq tarzda o‘zgartirish usuli, inson borlig‘ining muhim xususiyatlaridan biri. Faqat faoliyat zamiridagina inson mohiyati namoyon bo‘lishi, jamiyatning, har qanday ijtimoiy tuzilmaning mavjudligi ta’minlanishi mumkin[1].

O‘quv faoliyati talabalarning asosiy faoliyati bo‘lib, biz talabalarda ta’limni yanada davom ettirish, ularning rivojlanishi, o‘z taqdirini o‘zi belgilash va mustaqil hayotga tayyorgarlik ko‘rish uchun o‘rganish zarurligini aniq ayta olamiz.

Agar ommaviy axborot vositalari va madaniyat, ular targ‘ib qilayotgan hayot maqsadlari va qadriyatlarini, xulq-atvor shakllari shaxsning rivojlanishiga tobora ko‘proq ta’sir qila boshlaganini hisobga olsak, unda mustaqil fikrlashni rivojlantirish juda zarur ko‘rinadi.

Ommaviy kommunikatsiya kanallari orqali tarqatilayotgan ayrim media-matnlarga nisbatan auditoriyada tanqidiy fikrlashni shakllantirish va rivojlantirish zamonaviy sharoitda media-ta’limning asosiy vazifalaridan biridir. Media ta’limda “tanqidiy fikrlash” tushunchasining bir nechta ta’riflari mavjud.

A.V.Sharikov ta’rifi tanqidiy fikrlashni xabarning yashirin tarkibiy qismini tushunishga qaratilgan va uchta mumkin bo‘lgan natijaga olib keladigan axborotni tahlil qilish jarayoni sifatida qaraydi: izohlash, baholash va yashirin ma’noga nisbatan pozitsiyani egallash [2].

Tanqidiy fikrlash bu — o‘z-o‘zini boshqaradigan, o‘zini-o‘zi tarbiyalaydigan, o‘zini-o‘zi nazorat qiladigan va o‘zini-o‘zi to‘g‘irlaydigan fikrlash shaklidir. Uning zaruriy sharti ongni takomillashtirishning qat’iy me’yorlariga rozi bo‘lish va ularni hushyorlik bilan qo‘llashdir [1].

Talabalarga turli xil ma’lumotlarning ko‘pligi sharoitida yo‘l-yo‘riq berish, uni to‘g‘ri idrok etishga, tushunishga, tahlil qilishga o‘rgatish, uning

tomoshabinlarga ta'sir qilish mexanizmlari va oqibatlarini haqida tasavvurga ega bo'lish lozim.

Bir tomonlama yoki buzib ko'rsatilgan ma'lumotlar, shubhasiz, tushunishni talab qiladi. Shuning uchun ham talabalar uchun quyidagilarni aniqlashlari foydali deb hisoblanadi:

➤ berilgan va umumiy ma'lum bo'lgan faktlar bilan tekshirishni talab qiluvchi faktlar o'rtasidagi farqlarni;

➤ axborot manbasining ishonchliligi; qabul qilinadigan va qabul qilinishi mumkin bo'lmagan bayonotlar;

➤ asosiy va ikkinchi darajali ma'lumotlar o'rtasidagi farq; aniq va noaniq dalillar;

Axborot televideniyesi dasturlarini tahlil qilish uchun bunday mahorat yaxshi pedagogik natijalarga olib kelishi mumkin, dalil yetishmasligi, sukunat va yolg'onga qarshi o'ziga xos "immunitet"ni rivojlantiradi.

Britaniyalik olim Len Mastermanning fikricha, media ishlab chiqarish ongli faoliyat natijasi bo'lganligi sababli, keyingi o'rganishning to'rtta yo'nalishi darhol mantiqiy ravishda aniqlanadi:

➤ Uning yaratilishiga kim javobgar, ommaviy axborot vositalariga kim egalik qiladi va kim nazorat qiladi?

➤ Istalgan effektga qanday erishiladi?

➤ Shu tarzda yaratilgan mahsulotning qiymat yo'nalishlari qanday?

➤ Tomoshabinlar buni qanday qabul qiladi? [3].

L.Masterman har qanday mediamatnlarga nisbatan o'quvchilarda "tanqidiy fikrlash"ni rivojlantirishga asoslangan o'zining media-ta'lim paradigmasini ilgari surdi. U o'rganishga arziydigan to'rtta muhim sohani aniqladi:

- ommaviy axborot vositalarida mualliflik, egalik va nazorat;

- media matnning ta'sir efektiga erishish yo'llari (ya'ni ma'lumotni kodlash usullari);

- Atrofdagi voqelikni ommaviy axborot vositalaridan foydalangan holda tasvirlash;

- ommaviy axborot vositalari auditoriyasi.

Media ta'lim alohida sohadir. Mavjud bilimlar shunchaki o'qituvchilar tomonidan uzatilmaydi yoki talabalar tomonidan "kashf qilinmaydi". Bu tanqidiy tadqiqot va suhbat mavzusi bo'lib, uning davomida o'qituvchilar va talabalar tomonidan yangi bilimlar faol ravishda o'zlashtiriladi [3].

Media ta'lim mamlakatimiz uchun va aynan bizning davrimizda dolzarbdir. Media ta'limining

maqsadi nafaqat tanqidiy tushunish, ya'ni shaxsning ommaviy axborot vositalari matnlari haqida mustaqil asosli tanqidiy mulohaza yuritish qobiliyatidir.

Zamonaviy odamning ma'lumotni idrok etish, vizual tasvirlarning og'zaki nusxalarini yaratish natijasida ma'lumot oqimlarini yanada malakali va erkin boshqarish qobiliyatiga ega bo'lish zarurati - bularning barchasi yakuniy natija o'rtasidagi ob'ektiv aloqani mustahkamlaydi.

Endi biz talabalar uchun "Mediasavodxonlik va axborot madaniyati" o'quv fani bo'yicha ta'lim jarayonini o'tkazish metodikasi bo'yicha amaliy tavsiyalarni ko'rib chiqamiz.

Mavzu bo'yicha dars: "Tanqidiy fikrlash va ommaviy axborot vositalarining tinglovchilarga manipulyatsiya ta'siri".

Maqsad: talabalarning manipulyativ media ta'siriga qarshi turish ko'nikmalarini rivojlantirish.

Vazifalar:

✓ Talabalarga "OAVning manipulyatsiya ta'siri" tushunchasini tushuntirish.

✓ Talabalarni ommaviy axborot vositalarining manipulyativ ta'sirining ijtimoiy-psixologik mexanizmlari bilan tanishtirish.

✓ Talabalarda ommaviy axborot vositalari matnlarini tanqidiy tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantirish.

Dars rejasi:

I. Kirish qismi. Tashkiliy vaqt.

II. Asosiy qism:

a) yangi mavzuga atamalar kiritish;

b) o'qituvchining mavzu bo'yicha ma'ruza materialini taqdim etishi;

v) talabalar bilan yangi mavzu yuzasidan suhbat;

d) talabalarning amaliy topshiriqlarni bajarishi (media matnlarini tanqidiy tahlil qilish).

III. Yakuniy qism. Xulosa qilish.

Ommaviy axborot vositalari matnlarining tanqidiy tahlilini quyidagi tarzda o'tkazishni taklif qilamiz:

- butun asarni o'zida mujassam qilgan media-matn epizodining mazmunini aniqlash va ko'rib chiqish;

- muallifning fikrlash mantig'ini tahlil qilish: ziddiyatlar, g'oyalar, makon va vaqt ketma-ketliklarni ishlab chiqish;

- muallifning kontsepsiyasini aniqlash va ommaviy axborot vositalari matnini

yaratuvchilarining muayyan pozitsiyasiga shaxsiy munosabatini asoslash.

XULOSA VA TAKLIFLAR. Ommaviy axborot vositalari, ular targ'ib qilayotgan hayot maqsadlari va qadriyatlarini, xulq-atvor shakllari talabalar shaxsining rivojlanishiga tobora kuchli ta'sir ko'rsata boshlaganini hisobga olib, OAV ma'lumotlarini to'g'ri idrok etish, tanqidiy tahlil qilish va baholash o'rgatish lozim. Axborotni turli shakllarda idrok etishga tayyor bo'lmagan talaba uni to'liq idrok eta olmaydi, tushuna olmaydi va tahlil qilmaydi, o'z pozitsiyasini ishonchli ifoda eta olmaydi, ommaviy axborot vositalarining manipulyatsiya ta'siriga qarshi tura olmaydi. Shu sababli talabalarda mustaqil fikr yuritishni rivojlantirish va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish maqsadida biz media-ta'lim bo'yicha sinfdan tashqari mashg'ulotlarni tashkil qilishni taklif qilamiz.

Mashg'ulotda talabalarining individualligini, tafakkurining mustaqilligini rivojlantiruvchi, badiiy va ijodiy faoliyatga bevosita jalb etish orqali ijodiy qobiliyatlarini rag'batlantiradigan muammoli, evristik, o'yin va boshqa samarali o'qitish shakllariga asoslangan darslarni tashkil qilish lozim.

Media ta'lim bo'yicha tashkil qilinadigan darslar talabalarining yoshi va psixologik-pedagogik xususiyatlarini, ularning qiziqishlari va ehtiyojlarini hisobga olgan holda darslarni tizimli o'tkazish kabi pedagogik shart-sharoitlarni hisobga olgan holda

o'quvchilarning tanqidiy fikrlashini rivojlantirishga xizmat qilishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. <https://uz.wikipedia.org>. O'zbekiston_milliy_ensiklopediyasi
2. Шариков, А. В. Медиаобразование: мировой и локальный опыт, Издательство Академии педагогических наук, 1990.
3. Федоров, А. В. Медиаобразование и медиаграмотность/ -Таганрог: Издательство Кучмы, 2004.
4. Федоров, А. В. Медиаобразование будущих учителей / - Таганрог: Издательство Кучмы, 2005.
5. Umumiy pedagogika. E.M.Xudoynazarov, I.A.Abdrimov, G.M.Xalillayeva, M.M.Doschanova. BOOKMANY PRINT. Toshkent-2023.
6. Mediasavodxonlik va axborot madaniyati. E.M.Xudoynazarov, G.M. Xalillayeva, A.F.Sabirova, J.S.Raximboyev. BOOKMANY PRINT. Toshkent-2023.
7. Talabalarining o'quv faolliklarini rivojlantirishga yo'naltirilgan model va undan foydalanishning didaktik shart-sharoitlari. G.M.Xalillayeva. TDPU ilmiy-nazariy jurnali. 7-son, 2024-yil.

